

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Psychologica XII (2019)

ISSN 2084-5596

DOI 10.24917/20845596.12.14

Katarzyna Tomaszek¹

Instytut Psychologii, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Institute of Psychology, Pedagogical University of Cracow

Temperamentalne i charakterologiczne predyktory poczucia alienacji młodzieży

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest poznanie związku między cechami temperamentu i charakteru a poczuciem alienacji (różnymi jego wymiarami) u młodzieży. Badania w grupie 331 uczniów szkół średnich w wieku 16–20 lat bazowały na analizie wyników w Kwestionariuszu Poczucia Alienacji Kmieciak-Baran oraz Inwentarza Temperamentu i Charakteru Clonningera (TCI). Wyniki wskazują, że poczucie alienacji jest związane z niską tolerancją na nowe bodźce i niską potrzebą stymulacji oraz nieadaptacyjnym stylem regulowania zachowania, tj. małymi zdolnościami do samokierowania oraz wrogością okazywaną innym i niechęcią do współpracy. Uzyskane dane wskazują ponadto, że cechy temperamentu i charakteru w znacznym stopniu tłumaczą poziom poczucia alienacji u młodzieży (54% wariacji wyników ogólnego poziomu wyalienowania).

Słowa kluczowe: alienacja, izolacja, adolescencja, temperament, charakter

Temperamental and characterological predictors of alienation among adolescents

Abstract

The presented study examines the relationship between temperamental character traits and a feeling of alienation among young people. A total of 331 adolescents aged 16–20 were surveyed using the “Alienation Scale” devised by Kmieciak-Baran, and the “Temperament and Character Inventory” by Clonninger. The findings show that alienation correlates with a low need for stimulation, and character traits indicated problems with fast and effective adaptation (such as low self-directedness and reluctance to cooperate). Temperamental and character traits explained 54% of variances in the global level of alienation.

Keywords: alienation, isolation, adolescents, temperament, character

---

1 ORCID: 0000-0001-7019-5403. Adres do korespondencji: katarzyna.tomaszek@up.krakow.pl.

Wprowadzenie

Psychologiczna analiza problemów dotyczących społecznych zachowań człowieka zakłada uwzględnienie w funkcjonowaniu jednostki nie tylko wymiaru podmiotowego, ale również naturalistycznego (Straś-Romanowska, 2000). Poczucie wyobcowania jest jednym z zagadnień, które łączy obydwie wymienione powyżej wymiary. Jednocześnie ukazuje ono proces, w którym jednostka zaczyna spostrzegać otaczających go ludzi w sposób bezosobowy i przedmiotowy (Maciąg, 2017).

Wspólnym mianownikiem funkcjonujących w literaturze ujęć alienacji jest subiektywne poczucie separacji i obcości, obecne u jednostek wyobcowanych (Calabrese, Adams, 1990). Charakter alienacji można ujmować w kontekście sytuacyjnym (z uwagi na obiektywnie istniejące przeszkody, odcinające człowieka od ważnych dla niego obszarów), lub osobowościowym (związany z podmiotowymi cechami jednostki, przyczyniającymi się do ukształtowania zgeneralizowanej postawy odcięcia i obcości względem różnych obszarów) (Kmieciak-Baran, 1995b). Konstrukty ten aktualnie coraz częściej jest wiązany z zagadnieniami utraty zaangażowania oraz z syndromem wypalenia. Powyższe powiązania dokonywane są z uwagi na emocjonalne spustoszenie i spłylenie sfer psychicznych towarzyszące tym zjawiskom (Hascher, Haganauer, 2010; Kocayörük, Şimşek, 2016; Rongińska, Vodopyanova, 2016). Poczucie alienacji, rozumiane jako utrata więzi i zaangażowania, może dotyczyć czterech podstawowych systemów, w których wzrasta dziecko i od których zależy jego prawidłowy rozwój, tj. rodzina, przyjaciele, szkoła, praca (Rayce et al., 2018). Według Tatiany Rongińskiej i Natalii Vodopyanovej (2016) zjawisko to wiąże się z obecnością u jednostki objawów syndromu przeciążenia sił, tj.: szybką rezygnacją z działań, defensywną postawą wobec pracy, dystansowaniem się, awersją i wrogością manifestowanymi w zachowaniach. Stąd alienacja rozpatrywana jest już nie tylko w odniesieniu do relacji między pracownikiem a środowiskiem pracy/institucją (alienacja pracy), ale również w kontekście nieprawidłowości pojawiających się w relacji między jednostką a szkołą (alienacja szkolna), jednostką a społeczeństwem (alienacja społeczna, alienacja kulturowa), między bliskimi osobami (alienacja rodzicielska) czy w odniesieniu do sprzeczności tkwiących w tendencjach obecnych u samej jednostki (auto-alienacja, samowyobcowanie).

Zdaniem Barbary M. Newman i Philipa R. Newman (2001) w okresie wczesnej adolescencji (od 10–15 r.ż. do ok. 17–18 r.ż.) rozpoczyna się proces formowania tzw. tożsamości społecznej, czego przejawem jest doświadczanie przez nastolatka kryzysu rozwojowego, określanego przez autorów jako *identyfikacja grupowa vs alienacja od grupy*. Z tej przyczyny u młodego człowieka pojawiają się sprzeczne tendencje, tj. silne pragnienie przynależności

do grupy rówieśniczej przy jednoczesnym odczuwaniu przeciążenia presją społeczną, potrzeby izolacji i samotności. Według autorów przewyciężenie kryzysu polega na uzyskaniu równowagi między tymi dwoma obszarami formowania się Ja. Trudności w pozytywnym rozwiązaniu tego kryzysu mogą prowadzić do ukształtowania tzw. osobowości alienacyjnej (Jakubik, Piaskowska, 2000).

Aktualność analizowanej problematyki potwierdzają wyniki badań Grażyny Jurczyńskiej, Mai Muszyńskiej-Gracy i Elżbiety Janosik (2016). Autorki wskazują na dwa negatywne zjawiska mające związek z funkcjonowaniem społecznym osób dorastających, tj. skłonność do zachowań agresywnych oraz alienację społeczną. Jednocześnie wielu badaczy wskazuje na wysokie korelacje między nimi (Reijntjes et al., 2010; Tomaszek, Tucholska, 2012). W grupie cech jednostkowych sprzyjających doświadczaniu wyobcowania wymienia się m.in. negatywną samoocenę, nieprzystosowanie, zewnętrzne poczucie kontroli, nastawienie introwertywne, skrytość, nasilony lęk społeczny i nieśmiałość, silną tendencję do zachowań neurotycznych, skłonność do irytacji i wybuchowości, depresyjność, nasilone symptomy apatii i pesymizmu oraz niski poziom otwartości na nowe doświadczenia (Jones, 1988; Korzeniowski, 1991a; 1991b; Kmiecik-Baran, 1995a; Dołęga, 1999; Piotrowski, 2001; Woźniak-Krakowian, Ortenburger, 2003; Niewiadomska, 2006; Tomaszek, 2007; Viana, Rabian, 2008; Jastrzębski, Pasiak, 2013).

Wyniki badań wskazują, że poczucie alienacji silnie koreluje również z zaburzeniami psychosomatycznymi, zaburzeniami psychicznymi z grupy nerwic, depresją, usiłowanymi samobójstwami, przestępczością, zaburzeniami osobowości – psychozami, jak również uzależnieniem od substancji psychoaktywnych (alkoholizm i narkomania) (Jakubik, Kraszewska, 2002). Jednocześnie cechy temperamentalne odgrywają ważną rolę w kształtowaniu się wadliwych postaw społecznych (Kuśpit, 2002). Warto w tym miejscu dodać, że zdaniem części badaczy podatność jednostki na sięganie po substancje psychoaktywne ściśle wiąże się ze zdolnościami adaptacyjnymi i umiejętnością przeciwstawiania się niekorzystnym wpływom otoczenia (Bobrowski, Okulicz-Kozaryn, 2008). Co więcej, badania wskazują na istotne deficyty w zakresie mechanizmów radzenia sobie z trudnościami w grupie nastolatków doświadczających wyalienowania (Tomaszek, Tucholska, 2012). Agnieszka Pilarska i Radosław Pilarski (2015) wykazali istotny związek między cechami temperamentu i charakteru, stylem radzenia sobie ze stresem oraz tendencjami autodestruktywnymi a używaniem marihuany oraz spożywaniem alkoholu. Mając na uwadze silne powiązania alienacji z powyższymi zjawiskami, można zakładać, że jednostki wyobcowane

odznaczają się specyficznym układem cech temperamentu i charakteru, co stanowi jeden z czynników ryzyka jego pojawienia się.

Robert C. Cloninger (1994, za: Hornowska, 2003), który analizował związki między biologicznie warunkowanymi cechami układu nerwowego a różnymi aspektami patologii, zauważył że uzależnieniu od substancji psychoaktywnych (alkoholu) sprzyja określony poziom stężenia neurotransmiterów, tj. serotoniny (niski poziom) oraz dopaminy (wysoki poziom). Inni badacze jako istotny temperamentalny czynnik ryzyka uzależnienia u młodych osób wymieniają potrzebę poszukiwania silnych wrażeń (Hornowska, 2003). Według Agnieszki Miklewskiej i Aleksandry Miklewskiej (2000) osoby poszukujące doznań częściej wykazują też zachowania nieakceptowane społecznie. Jednocześnie w typologii alienacji Salvatore R. Maddiego, Suzanne C. Kobasy i Marlina Hoovera (1979) jednym z wymiarów jest poszukiwanie ekstremalnych wrażeń, jako następstwo niezdolności do doświadczania radości i zadowolenia w życiu codziennym. W tym kontekście zasadne staje się poszukiwanie temperamentalnych i charakterologicznych cech leżących u podłoża doświadczania wyobcowania. Z drugiej strony późniejsze badania pokazują, że osoby wyobcowane cechują się niższym poziomem zachowań eksploracyjnych (Maddi et al., 1982).

W świetle dotychczasowych ustaleń młodzież wyalienowana przejawia znaczne trudności adaptacyjne i szereg zachowań problemowych, którym towarzyszą nieprawidłowości w sferze poznawczej, m.in. słabe możliwości adekwatnej oceny własnej sytuacji oraz niski stopień dostępności do wartości i wzorców kulturowych z racji właściwości intelektualnych (Ellias, 1962, za: Kmiecik-Baran, 1995a; McClosky, Schaar, 1965, za: Kmiecik-Baran, 1995a, 1995b; Otto, Feartherman, 1975; Piotrowski, Zajączkowski, 1999). Obecna u jednostek wyalienowanych sztywność struktur poznawczych znacznie utrudnia prawidłową organizację napływających z otoczenia bodźców. W sytuacji rozbieżności między stymulacją rzeczywistą (otrzymywaną od otoczenia) a optymalną (tolerowaną przez organizm) jednostka podejmuje działania, by ją zredukować (Hornowska, 2003). Jednak jeśli podmiot nie jest w stanie sam regulować poziomu dopływu bodźców z zewnątrz, jak to ma miejsce na wczesnych etapach rozwoju, może dojść do przeciążenia systemu nerwowego. Zahamowaniu ulega wówczas naturalna tendencja do nabywania jakościowo nowych umiejętności oraz do ćwiczenia tych, które zostały już nabyte. Prezentowanie zachowań izolacyjnych wynikałoby zatem z potrzeby ochrony siebie przed koniecznością modyfikacji posiadanych schematów poznawczych. Należy jednak pamiętać, że do zaburzeń zachowania i zmian patologicznych dochodzi wówczas, gdy cechy temperamentu wchodzi w interakcję z niesprzyjającymi właściwościami środowiska,

w jakim przebywa jednostka (Hornowska, 2003). Teza ta sugeruje, że w genezie szeregu patologii społecznych i trudności adaptacyjnych większe znaczenie mają cechy charakterologiczne niż temperamentalne. Prawidłowość powyższą potwierdzają wyniki badań Moniki Biegasiewicz (2010), według których nieletni z zakładów poprawczych cechowali się nie tylko wysoką alienacją, ale również przekonaniem o braku wsparcia społecznego.

W grupie czynników ryzyka pojawienia się zachowań destrukcyjnych, patologicznych i psychopatologicznych wymienia się m.in. słabą odporność na frustrację, niską samoocenę, poczucie odrzucenia, nierealistyczne oczekiwania wobec siebie i innych, konflikty w rodzinie, przekonania akceptujące przemoc oraz wysoki poziom lęku (Pilarska, Pilarski, 2015). Dotychczasowe analizy potwierdziły, że wyalienowane nastolatki odznaczają się zaburzeniami w zakresie koncepcji siebie, które manifestują się poprzez wzmożoną obronność, wysokie ogólne nieprzystosowanie, defekty osobowości oraz silną skłonność do zachowań neurotycznych (Tomaszek, 2015). Jednocześnie Danuta Borecka-Biernat (2011) podkreśla, że w życiu nastolatków szczególnie częste są trudne sytuacje społeczne, których znamioną cechą jest zagrożenie poczucia bezpieczeństwa i realizacji osobistych dążeń. Istotne z punktu widzenia profilaktyki zdrowia psychicznego młodych ludzi jest poznanie czynników ryzyka zachowań problemowych i ich zasobów odpornościowych. Zwłaszcza w świetle obecnych dziś negatywnych zjawisk społecznych, tj. destrukcji osobowych więzi i zaniku sieci wsparcia społecznego wspomagających samorozwój i radzenie sobie w sytuacjach trudnych u młodych ludzi (Ostafińska-Molik, Wysocka, 2014).

Celem przeprowadzonych analiz było ustalenie związku między wymiarami temperamentu i charakteru a poczuciem alienacji u młodzieży. Główne pytanie badawcze dotyczyło stopnia, w jakim cechy temperamentalne i charakterologiczne tłumaczą poziom wyobcowania młodzieży. Na podstawie literatury i badań postawiono następujące hipotezy badawcze.

H1. Typ wyalienowania różnicuje grupę pod względem cech temperamentalnych i charakterologicznych.

H2. Wysoki poziom poczucia wyobcowania jest związany z niską tolerancją na nowe bodźce i niską potrzebą stymulacji.

H3. Cechy charakterologiczne wskazujące na nieadaptacyjny styl regulowania zachowania, tj. małe zdolności do samokierowania oraz wrogość okazywana innym i niechęć do współpracy, wiążą się z wyższymi wskaźnikami poczucia alienacji.

H4. Cechy charakterologiczne są silniejszym predyktorem wyalienowania niż cechy temperamentalne.

Metoda

Narzędzia badawcze

Skala Poczucia Alienacji (SPA) Krystyny Kmieciak-Baran (1995a) składa się ze 100 itemów. Badani odpowiadają na pięciostopniowej skali. Narzędzie umożliwia obliczenie Ogólnego Poziomu Poczucia Alienacji (WOPA) oraz wyniku dla każdego z pięciu wymiarów alienacji: poczucie anomii (PA), poczucie bezsensu (PS), poczucie bezradności (PB), poczucie samowyoobcowania (PSW), poczucie osamotnienia (PO). Rzetelność dla całej skali wynosi $r_{tt} = 0,88$ (badania K. Kmieciak-Baran [1995a] na grupie 100 studentów). Wskaźniki psychometryczne skali uzyskane na grupie 145 uczniów szkół średnich wskazują na wysoką zgodność wewnętrzną wymiarów alienacji, która wahała się w nich od 0,76 do 0,90. Wskaźniki takie świadczą o dużej rzetelności narzędzia (Czerwińska-Jakimiuk, 2012).

Kwestionariusz temperamentu i charakteru (TCI) R. Cloningera (1994, za: Hornowska, 2003) jest baterią skal umożliwiających pomiar różnych wymiarów temperamentu i charakteru. Składa się z 240 itemów, na które badany odpowiada na dwustopniowej skali (1 – prawda; 2 – fałsz). Aktualna wersja TCI składa się z siedmiu wymiarów głównych oraz 24 podwymiarów, w tym czterech podstawowych wymiarów temperamentu oraz trzech wymiarów charakteru. Adaptacja polska kwestionariusza TCI została przeprowadzona przez Elżbietę Hornowską (2003) na grupie 1100 osób. Kwestionariusz TCI mierzy takie wymiary temperamentu jak: *Poszukiwanie nowości (PN)* – podwymiary: Ciekawość poznawcza (PN1), Impulsywność (PN2), Ekstrawagancja (PN4), Nieuporządkowanie (PN4); *Unikanie szkody (US)* – podwymiary: Pesymizm (US1), Lęk przed niepewnością (US2), Lęk społeczny (US3), Męczliwość i astenia (US4); *Zależność od nagrody (ZN)* – podwymiary: Sentymentalność (ZN1), Przywiązanie (ZN3), Zależność (ZN4); *Wytrwałość (W)*. Wymiary charakteru mierzone przez kwestionariusz TCI to: *samokierowanie (S)* – podwymiary: Sentymentalność (S1), Celowość postępowania (S2), Zaradność (S3), Samoakceptacja (S4), Dobre nawyki (S5); *Skłonność do współpracy (SW)* – podwymiary: Tolerancja (SW1), Empatia (SW2), Gotowość do niesienia pomocy (SW3), Wyrozumiałość (SW4), Zintegrowane sumienie (SW5); *Autotranscendencja (zdolność człowieka do oderwania się od własnej osoby) (AT)* – podwymiary: Reaktywne przekraczanie „ja” (AT1), Transpersonalna identyfikacja (AT2), Akceptacja duchowości (AT3). Skala umożliwia też określenie *Wskaźnika zaburzeń osobowości (WZO)*. Za indywidualne różnice w obrębie wymiarów temperamentu odpowiada zróżnicowana aktywność układów dopaminergicznego (poszukiwanie nowości), serotonergicznego

(unikanie szkody) i noradrenergicznego (uzależnienie od nagrody). Właściwości psychometryczne kwestionariusza TCI: w polskiej próbie rzetelność (*r_{tt}*) głównych wymiarów wahała się od 0,50 dla skali W do 0,89 dla skali US (Hornowska, 2003).

Osoby badane

W badaniach wzięło udział 508 uczniów szkół ponadpodstawowych (licea). Zadaniem osób badanych było wypełnienie zestawu metod psychologicznych: Skala Poczucia Alienacji autorstwa K. Kmiecik-Baran oraz Kwestionariusza do badania cech temperamentalnych i charakterologicznych (TCI) R.C. Cloningera. Czas wypełniania pojedynczego zestawu wynosił ok. 60 min. Procedura badania wymagała dwóch spotkań, jednak taka forma badania spowodowała, że podczas drugiego badania część uczniów była nieobecna. Ze względu na to w dalszych analizach statystycznych uwzględniono wyniki 331 osób, w tym 212 dziewcząt i 119 chłopców. Wiek osób badanych wahał się od 16 do 20 r.ż.

Wyniki

W ramach opracowania wyników wykorzystano program statystyczny SPSS 21. W celu weryfikacji hipotezy pierwszej zastosowano analizę skupień metodą *k* średnich, analizę wariancji, test *post-hoc*. Hipotezę drugą i trzecią sprawdzono poprzez obliczenie korelacji *r* Pearsona. Ostatnia hipoteza została zweryfikowana na bazie analizy wielokrotnej regresji krokowej. W analizach nie uwzględniono płci osób ani wieku badanych, gdyż nie odnotowano istotnych różnic między grupami przy uwzględnieniu tych zmiennych nominalnych.

Poziom poczucia alienacji w badanej grupie młodzieży licealnej

W celu ukazania różnic między poziomem doświadczanego wyobcowania w grupie badanej młodzieży a temperamentem i charakterem metodą analizy skupień wyróżniono trzy typy wyobcowania. Wyniki tej analizy zamieszczone zostały w tabeli 1.

Tabela 1. Typy wyalienowania w badanej grupie młodzieży

Zmienne	Gr. 1. Młodzież wyizolowana N = 85 (26%)		Gr. 2. Młodzież dostosowana N = 139 (42%)		Gr. 3. Młodzież oderwana N = 107 (32%)		Istotność różnic		Test Tuckey'a HSD
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p	
PA	6,44	1,52	3,83	1,67	6,04	1,62	46,72	0,000	[1–2,3]; [2–3]
PS	5,87	1,84	4,12	1,36	7,09	1,42	100,97	0,000	[1–2,3]; [2–3]
PB	4,28	1,68	5,04	1,62	7,40	1,32	123,71	0,000	[1–2,3]; [2–3]
PSA	3,72	1,50	5,42	1,65	6,96	1,47	68,53	0,000	[1–2,3]; [2–3]
PO	6,42	1,49	4,14	1,52	6,66	1,67	100,12	0,000	[1–2,3]; [2–3]

Legenda: PA – poczucie anomii, PS – poczucie bezsensu, PB – poczucie bezradności, PSA – Poczucie samowyobcowania, PO – poczucie osamotnienia.

W świetle danych w pierwszej grupie znalazły się osoby, które uzyskały wysokie i podwyższone wyniki we wszystkich wymiarach alienacji (Gr. 1. Młodzież oderwana). Kolejną grupę tworzą badani, którzy uzyskali najniższe wskaźniki wyobcowania (Gr. 2. Młodzież dostosowana). Trzecią grupę tworzą osoby, które w największym stopniu doświadczają poczucia anomii oraz osamotnienia (Gr. 3. Młodzież wyizolowana). Przeprowadzona analiza wariancji wykazała, że wszystkie grupy różniły się na poziomie istotnym między sobą w zakresie wskaźników alienacji mierzonych skalą PAI.

W kontekście postawionych hipotez badawczych ważne staje się ukazanie różnic w zakresie cech temperamentu i charakteru pomiędzy wyodrębnionymi grupami. W wyłonionych profilach wyobcowania odnotowano istotne statystycznie różnice w odniesieniu do wszystkich badanych cech temperamentu i charakteru, tj.: Poszukiwanie nowości ($\chi^2 = 8,233$; $p = 0,016$, $df = 2$); Unikanie szkody ($\chi^2 = 68,559$, $p = 0,000$, $df = 2$); Zależność od nagrody ($\chi^2 = 34,919$, $p = 0,000$, $df = 2$); Wytrwałość ($\chi^2 = 21,673$, $df = 2$); Samokierowanie ($\chi^2 = 90,479$, $p = 0,000$, $df = 2$); Skłonność do współpracy ($\chi^2 = 52,117$, $p = 0,000$, $df = 2$); Zdolność do transcendencji ($\chi^2 = 6,274$, $p = 0,43$, $df = 2$) (Kruskal-Wallis test). W celu uchwycenia różnic temperamentalnych i charakterologicznych między wyłonionymi skupieniami zastosowano analizę

wariancji MANOVA i test *post-hoc* Tuckey'a. Wyniki analiz zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Zróżnicowanie cech temperamentalnych i charakterologicznych w trzech typach wyalienowanych

Zmienne	Gr. 1. Młodzież wyizolowana		Gr. 2. Młodzież dostosowana		Gr. 3. Młodzież oderwana		Istotność różnic		Test Tuckey'a HSD
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	
PN	51,26	11,56	47,30	10,82	50,45	10,66	4,25	0,015	[1–2]
US	44,41	8,73	47,39	9,68	56,54	9,94	44,69	0,001	[1–3]; [2–3]
ZN	46,31	9,80	54,07	8,40	48,73	11,81	18,10	0,001	[1–2]; [2–3]
W	49,42	10,24	53,26	10,59	46,92	10,40	11,49	0,001	[1–2]; [2–3]
S	52,76	9,44	54,29	9,07	41,65	9,06	63,39	0,001	[1–3]; [2–3]
SW	50,49	9,07	55,64	8,74	46,08	10,84	30,60	0,001	[1–2,3]; [2–3]
AT	51,95	11,46	50,39	9,89	47,93	10,99	3,52	0,031	[1–3]

MANOVA $F_{(14,650)} = 13,29, p = 0,000, \eta^2 = 0,223$

Legenda: PN – Poszukiwanie nowości, US – unikanie szkody, ZN – zależność od nagrody, W – wytrwałość, S – samokierowanie, SW – skłonność do współpracy, AT – zdolność do autotranscendencji.

Wyniki analizy wariancji MANOVA potwierdzają, że struktura temperamentu i charakteru istotnie różni się w zależności od poziomu wyobcowania nastolatków ($F_{(14,650)} = 13,29, p = 0,000, \eta^2 = 0,223$). W świetle danych skalą różnicującą wszystkie grupy między sobą jest skłonność do współpracy (SW). Najwyższy poziom tej cechy odnotowano w grupie młodzieży dostosowanej (Gr. 2). Najmniej skłonne do współpracy są nastolatki z grupy o najwyższych wskaźnikach wyobcowania (Gr. 3). Wyniki wskazują, że skłonność do aktywnego reagowania na nowe bodźce (PN) jest znacznie wyższa w grupie 1 niż 2. Jednocześnie osoby dostosowane przejawiają większą niż młodzież wyizolowana tendencję do hamowania działania w odpowiedzi na bodźce negatywne (US) oraz większą zdolność do samodzielnego podtrzymywania aktywności (W). Młodzież o najwyższych wskaźnikach wyobcowania (Gr. 3)

przejawia znacznie większą skłonność do ochrony siebie poprzez hamowanie działań w odpowiedzi na negatywne bodźce (US), znacznie mniejszą zdolność do regulowania i dostosowania własnego zachowania w celu adaptacji do sytuacji (S) oraz mniejszy poziom zdolności do postrzegania siebie jako części wszechświata (AT) niż młodzież wyizolowana (Gr. 1). W porównaniu do nastolatków dostosowanych (Gr. 2) młodzież oderwana (Gr. 3) ma wyższe wskaźniki unikania szkody (US) i zależności od nagrody (ZN) oraz znacznie słabszą zdolność do samodzielnego podtrzymywania aktywności (W). Młodzież ta wykazuje ponadto znacznie niższy poziom zdolności do kontrolowania i regulowania własnych zachowań w celu dostosowywania się do wymogów sytuacji.

Korelaty temperamentalne i charakterologiczne poczucia alienacji

Szukając odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu cechy temperamentu i charakteru wiążą się ze zjawisku poczucia alienacji młodzieży licealnej, w pierwszej kolejności posłużono się analizą korelacyjną (tabele 3 i 4).

Temperament a doświadczanie wyobcowania przez młodzież

W świetle zaprezentowanych w tabeli 3 danych w doświadczaniu alienacji przez młodzież kluczową rolę odgrywają cechy temperamentu, które wskazują na trudności w prawidłowej kontroli i regulowaniu zachowań w odpowiedzi na napływające bodźce. Młodzież wyalienowana odznacza się koncentracją na nadmiernej ochronie siebie przed zagrażającym otoczeniem, która związana jest charakterystykami temperamentalnymi. Najsilniejsze korelacje zachodzą między poczuciem alienacji a hamowaniem działań w odpowiedzi na bodźce negatywne (+US). Nastolatki doświadczające alienacji mają taki układ właściwości konstytucjonalnych, który utrudnia precyzowanie i osiąganie długofalowych celów, efektywne wypełnianie ról społecznych i realizację zadań rozwojowych. Wyniki, jakie uzyskano, wskazują na obecność u osób wyobcowanych lęku przed niepewnością (+US3), nerwowości, pesymizmu, tendencji do zamartwiania się (+US1) oraz męczliwości i astenii (+US4). Cechom powyższym towarzyszy łatwość rezygnacji z obranych celów, brak systematyczności, niski poziom ambicji (-W) oraz nieuporządkowanie i porywczosć (+PN4). Wyniki korelacyjne wskazują na istotne związki poczucia alienacji z małym zapotrzebowaniem na stymulację i niską tolerancją na nowe, nieznanne sytuacje (-PN1). W konsekwencji niska jest efektywność podejmowanych działań.

Tabela 3. Korelacje między cechami temperamentu a wyobcowaniem młodzieży (N = 331)

Zmienne temperamentalne		WOA	PA	PS	PB	PSA	PO
PN	PN	0,06	0,29***	0,13*	-0,10	-0,05	-0,01
	PN1	-0,14**	0,15**	0,01	-0,22***	-0,22***	-0,13*
	PN2	0,04	0,25***	0,00	-0,07	-0,02	-0,00
	PN3	0,09	0,19***	0,12*	-0,03	0,06	-0,01
	PN4	0,21***	0,24***	0,26***	0,05	0,04	0,13*
US	US	0,51***	0,06	0,29***	0,57***	0,47***	0,22***
	US1	0,51***	0,06	0,29***	0,57***	0,47***	0,22***
	US2	0,21***	-0,10	0,04	0,37***	0,31***	0,01
	US3	0,39***	0,02	0,16**	0,45***	0,42***	0,16**
	US4	0,41***	0,13*	0,29***	0,36***	0,30***	0,23***
ZN	ZN	-0,19***	-0,16**	-0,29***	0,06	0,10	-0,35***
	ZN1	0,03	0,00	-0,11*	0,12*	0,11	-0,03
	ZN3	-0,36***	-0,15**	-0,27***	-0,17**	-0,14**	-0,42***
	ZN4	-0,02	-0,20***	-0,19***	0,21***	0,30***	-0,22***
W		-0,25***	-0,20***	-0,25***	-0,18***	-0,08	-0,11

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Legenda: PN – poszukiwanie nowości, PN1 – ciekawość poznawcza, PN2 – impulsywność, PN3 – ekstrawagancja, PN4 – nieuporządkowanie, porywczność, US – unikanie szkody, US1 – pesymizm, US2 – lęk przed niepewnością, US3 – lęk społeczny (nieśmiałość), US4 – męczliwość i astenia, ZN – zależność od nagrody, ZN1 – sentymentalność, wrażliwość, wyrozumiałość, ZN3 – przywiązanie i dzielenie się doświadczeniami, ZN4 – zależność, poszukiwanie wsparcia, W – wytrwałość, WOA – ogólny poziom wyalienowania, PA – poczucie anomii, PS – poczucie bezsensu, PB – poczucie bezradności, PSA – poczucie samowyobcowania, PO – poczucie osamotnienia.

Cechy charakterologiczne a poczucie alienacji młodzieży

Dane zamieszczone w tabeli 4 wskazują, że poczucie alienacji wiąże się z trudnościami adaptacyjnymi (-S), niezdolnością do odraczania gratyfikacji,

znacznymi trudnościami odnośnie do planowania celów długoterminowych oraz brakiem konsekwencji w realizacji działań krótkoterminowych (-S2), podejmowaniem działań wskazujących na silną tendencję do zrzucania odpowiedzialności na innych i małą zaradnością (-S3). Młodzież wyobcowana odznacza się też słabością woli oraz niespójnością odnośnie do podejmowanych celów (-S5). Powoduje to niską efektywność w podejmowanych zadaniach, co wzmaga poczucie własnej bezradności, nieudolności i niekompetencji. Jedną ze znaczących cech charakterologicznych wyalienowanych nastolatków jest brak akceptacji własnych cech fizycznych i psychicznych (-S4). Niska okazuje się też gotowość do niesienia pomocy, a wysoka skłonność do zachowań rywalizacyjnych i chowania urazy. Wyalienowane nastolatki odznaczają się małą wyrozumiałością (-SW4) i niską tolerancją słabości innych (-SW1) oraz egocentryzmem (-SW3). Cechuje ich niska wrażliwość na cierpienie innych i mała empatia (-SW2). Poczucie alienacji wiąże się również ze słabo zintegrowanym sumieniem (-SW5).

Tabela 4. Cechy charakteru i wskaźnik zaburzeń osobowości a poczucie alienacji młodzieży

Zmienne charakterologiczne		WOA	PA	PS	PB	PSA	PO
S	S	-0,61***	-0,31***	-0,40***	-0,51***	-0,44***	-0,29***
	S1	-0,47***	-0,21***	-0,29***	-0,40***	-0,35***	-0,26***
	S2	-0,49***	-0,20***	-0,41***	-0,39***	-0,29***	-0,29***
	S3	-0,46***	-0,15**	-0,22***	-0,52***	-0,45***	-0,14*
	S4	-0,19***	-0,16**	-0,11*	-0,13*	-0,19***	-0,03
	S5	-0,47***	-0,28***	-0,35***	-0,37***	-0,26***	-0,27***
SW	SW	-0,38***	-0,31***	-0,39***	-0,20***	-0,12*	-0,23***
	SW1	-0,27***	-0,24***	-0,19***	-0,15**	-0,07	-0,23***
	SW2	-0,33***	-0,13*	-0,22***	-0,25***	-0,21***	-0,26***
	SW3	-0,31***	-0,24***	-0,30***	-0,18***	-0,06	-0,25***
	SW4	-0,18***	-0,20***	-0,29***	-0,06	-0,01	-0,05
	SW5	-0,19***	-0,20***	-0,25***	-0,06	-0,08	-0,05

Zmienne charakterologiczne		WOA	PA	PS	PB	PSA	PO
AT	AT	-0,06	0,05	-0,13*	-0,08	-0,05	0,04
	AT1	0,02	0,14*	0,03	-0,07	0,01	0,01
	AT2	-0,10	-0,05	-0,10	-0,05	-0,10	-0,04
	AT3	-0,06	0,02	-0,22***	-0,07	-0,03	0,10
WZO		0,22***	0,09	0,18***	0,16**	0,23***	0,05

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Legenda: S – samokierowanie, S1 – odpowiedzialność, wiarygodność, wewnątrzsterowność, S2 – celowość postępowania, zdolność do odrzucania gratyfikacji, S3 – zaradność, skuteczność, pomysłowość, S4 – akceptacja i pewność siebie, S5 – zdyscyplinowanie i spójność wewnętrzna, SW – skłonność do współpracy, SW1 – zdolność do decenteracji, SW2 – empatia, poszanowanie i rozumienie innych, SW3 – gotowość do niesienia pomocy, SW4 – wyrozumiałość, wybaczenie, życzliwość, SW5 – zintegrowane sumienie, uczciwość, sprawiedliwość, AT – Zdolność do autotranscendencji, AT1 – kreatywne przekraczanie „Ja”, AT2 – transpersonalna identyfikacja ze światem, AT3 – mądrość, akceptacja duchowości, WZO – wskaźnik zaburzeń osobowości.

Cechy temperamentalne i charakterologiczne jako predyktory wyalienowania nastolatków

W celu określenia, które zmienne psychologiczne w największym stopniu wiążą się z poczuciem alienacji, zastosowano metodę krokowej regresji wielokrotnej.

W pierwszej kolejności sprawdzono, w jakim stopniu wymiary temperamentu i charakteru tłumaczą poziom wyobcowania młodzieży. Weryfikacja hipotezy czwartej wymagała, aby analizę regresji prowadzić oddzielnie dla skal mierzących temperament i charakter. W tabeli 5 zamieszczono wyniki analizy statystycznej dotyczącej temperamentalnych predyktorów poczucia alienacji.

Analizując znaczenie cech temperamentu dla pojawienia się poczucia alienacji młodzieży, można stwierdzić, że czynnikami ryzyka są nadmierna skłonność do aktywnego reagowania na nowe bodźce (PN), wysoki poziom unikania szkody (US), niska zależność od nagrody (ZN) i brak wytrwałości (W). Zmienne te wyjaśniają około 37% wariacji ogólnego poziomu wyobcowania.

Tabela 5. *Temperamentalne predyktory poczucia alienacji młodzieży*

ZMIENNA WYJAŚNIANA: OGÓLNY POZIOM POCZUCIA ALIENACJI								
	Zmienne niezależne (wyjaśniające)	B	β	t	p	Model R ²	Model Δ R ²	Model F
Krok 1	US	0,65	0,52	10,96	0,000	0,27	0,26	F = 120,128, $p = 0,000$
Krok 2	US	0,68	0,54	11,75	0,000	0,32	0,32	F = 77,855, $p = 0,000$
	ZN	-0,31	-0,23	-5,14	0,000			
Krok 3	US	0,73	0,58	12,53	0,000	0,36	0,36	F = 62,840, $p = 0,000$
	ZN	-0,29	-0,22	-5,05	0,000			
	PN	0,22	0,18	3,84	0,000			
Krok 4	U	0,73	0,58	12,53	0,000	0,38	0,37	F = 50,552, $p = 0,000$
	ZN	-0,29	-0,22	-5,05	0,000			
	PN	0,22	0,18	3,84	0,000			
	W	-0,17	-0,14	-3,01	0,003			

Legenda: PN – poszukiwanie nowości, US – unikanie szkody, ZN – zależność od nagrody, W – wytrwałość.

W dalszej kolejności sprawdzono, jakie cechy charakteru stanowią predyktory poczucia alienacji w grupie badanych adolescentów. W równaniu znalazły się dwie zmienne mające istotne znaczenie dla poziomu wyalienowania nastolatków, tj. niski poziom samokierowania (S) oraz mała skłonność do współpracy (SW). Zmienne te wyjaśniały 38% wariancji ogólnego poziomu wyobcowania (tabela 6).

Tabela 6. Charakterologiczne predyktory poczucia alienacji młodzieży

ZMIENNA WYJAŚNIANA: OGÓLNY POZIOM POCZUCIA ALIENACJI								
	Zmienne niezależne (wyjaśniające)	B	β	t	p	Model R ²	Model ΔR^2	Model F
Krok 1	S	-0,77	-0,60	-13,77	0,000	0,36	0,36	F = 189,558, p = 0,000
Krok 2	S	-0,69	-0,54	-11,61	0,000	0,39	0,38	F = 104,341, p = 0,000
	SW	-0,22	-0,17	-3,54	0,000			

Legenda: S – samokierowanie, SW – skłonność do współpracy.

Ostatnie równanie regresji uwzględnia łączną predykcję wskaźników temperamentu i charakteru. Wyniki tej analizy zaprezentowano w tabeli 7. W tym równaniu regresji jedenaście zmiennych okazało się istotnymi predyktorami poczucia alienacji młodzieży. Parametry równania regresji świadczą o tym, że wskaźniki temperamentu i charakteru w istotnym stopniu wyznaczają poziom ogólnego wyobcowania. Współczynnik wielokrotnej determinacji ($\Delta R^2 = 0,542$) wskazuje na to, że 54% wariacji wyników ogólnego poziomu wyalienowania może być wyjaśniana za pomocą wyodrębnionych zmiennych psychologicznych. Czynnikiem ryzyka doświadczania wyobcowania są cechy generujące silną tendencję do hamowania aktywności w odpowiedzi na bodźce negatywne, tj. pesymizm, tendencję do zamartwiania się w sytuacjach trudnych (+US1); zahamowanie i nieśmiałość (+US3); brak energii (asteniczność), dużą męczliwość i brak odporności (+US4). Istotna dla poziomu wyobcowania jest też mała umiejętność podtrzymywania zachowania, gdy nie otrzymuje się pozytywnych wzmocnień. Powyższa cecha temperamentalna w największym stopniu manifestuje się u osób wyalienowanych oderwaniem od innych, niedostępnością, znaczną wrażliwością na lekceważenie i odrzucenie ze strony otoczenia (-ZN3).

Cechami charakterologicznymi istotnymi dla poziomu alienacji są małe zdolności do kontrolowania zachowania w celu adaptacji do sytuacji, przejawiające się takimi cechami jak: zewnątrzsterowność, nierzetelność w wykonywaniu zadań (-S1); niezdecydowanie, trudności w określeniu celu (-S2); nieefektywność działań oraz pasywność (-S3); brak akceptacji siebie, która przejawia się niepewnością, niską samoświadomością, brakiem naturalności, walką z samym sobą (-S5). Wyalienowaniu towarzyszy mała skłonność do współpracy z innymi, tj. nietolerancja i krytyczne odnoszenie

się do odmienności (-SW1), brak gotowości do udzielenia pomocy (-SW3) i egocentryzm (-SW3), zachowania oportunistyczne i manipulacyjne (-SW5).

Tabela 7. *Udział wskaźników temperamentu i charakteru w wyjaśnianiu ogólnego poziomu poczucia alienacji (WOPA) w regresji wielokrotnej krokowej*

Zmienne niezależne (wyjaśniające)		β	t	p
CECHY CHARAKTEROLOGICZNE	S1 – odpowiedzialność	-0,15	-3,42	0,001
	S2 – celowość postępowania	-0,12	-2,62	0,009
	S3 – zaradność	-0,11	-2,27	0,024
	S5 – samoakceptacja	-0,16	-3,42	0,001
	SW1 – tolerancja	-0,08	-2,01	0,045
	SW3 – gotowość do niesienia pomocy	-0,11	-2,49	0,013
	SW5 – zintegrowane sumienie	-0,09	-2,09	0,038
CECHY TEMPERAMENTALNE	ZN3 – przywiązanie	-0,20	-4,76	0,000
	US1 – pesymizm	0,12	2,54	0,012
	US3 – lęk społeczny	0,11	2,47	0,014
	US4 – męczliwość i astenia	0,11	2,57	0,011

Współczynnik korelacji wielokrotnej $R = 0,736$.

Skorygowany współczynnik wielokrotnej determinacji $\Delta R^2 = 0,542$.

Istotność równania $F = 34,305$; $p = 0,0001$.

Dyskusja

Jak zauważa Melvin Seeman (1959) alienacja jest swoistym fenomenem, którego nie sposób zredukować do jednowymiarowego zjawiska. W literaturze naukowej zagadnienie to było analizowane od dawna, ale nadal jest ono aktualne i nie do końca zbadane. Niektórzy autorzy uznają, że młodzież z uwagi na etap rozwoju, w jakim się znajduje, jest grupą szczególnie narażoną na doświadczanie poczucia odrzucenia, odcięcia czy wyobcowania (Gupta, 2018). Jednocześnie doświadczanie alienacji w okresie adolescencji

wiąże się z szeregiem zachowań problemowych, nieprawidłowościami w wypełnianiu obowiązków ucznia oraz stanowi czynnik ryzyka zaburzeń psychicznych (Alamoudi et al., 2018; Tomé et al., 2018). Niniejszy artykuł wpisuje się w badania, których celem jest poszukiwanie genezy poczucia wyobcowania w grupie nastolatków.

Pierwsza hipoteza zakładała, że typ wyalienowania będzie się wiązał z charakterystykami temperamentalnymi i charakterologicznymi nastolatków. W wyłonionych profilach wyobcowania odnotowano istotne statystycznie różnice w odniesieniu do wszystkich badanych cech temperamentu i charakteru, tj.: poszukiwanie nowości, unikanie szkody, zależność od nagrody, wytrwałość, samokierowanie, skłonność do współpracy, zdolność do transcendencji. Skalą różnicującą wszystkie grupy była skłonność do współpracy, której najniższy poziom odnotowano u osób o najwyższych wskaźnikach wyalienowania.

Druga hipoteza zakładała, że wysoki poziom poczucia wyobcowania jest związany z niską tolerancją na nowe bodźce i niską potrzebą stymulacji. Przeprowadzona analiza korelacyjna wskazuje na współwystępowanie poczucia alienacji z hamowaniem działań w odpowiedzi na bodźce negatywne (+US), małą ciekawością poznawczą (-PN), zdystansowaniem (-ZN) i małą wytrwałością (-W). Poczucie alienacji istotnie koreluje z cechami temperamentalnymi utrudniającymi nawiązywanie otwartych i bliskich kontaktów interpersonalnych. W sytuacji doświadczania alienacji przez nastolatka charakterystyczne jest zahamowanie i lęk w większości sytuacji społecznych (+US3). Z drugiej strony młodzież ta przywiązuje bardzo dużą wagę do tego, jak oceniają ją inni, cechuje ją duża potrzeba wsparcia emocjonalnego i aprobaty społecznej (-ZN3). Powyższy układ cech powoduje, że w sytuacji ekspozycji społecznej młodzież wyalienowana nie jest w stanie w sposób swobodny i spójny przedstawić własnych opinii. Podatność na zranienia, tendencja do chowania urazy oraz łatwość wyczerpywania sił znacząco utrudniają odnajdywanie źródeł wsparcia i samodzielne radzenie sobie z wyzwaniem, jakie nakłada na wyalienowaną młodzież codzienne życie. W takich warunkach silnie stresująca sytuacja stanowi dodatkowy czynnik wzmagający obecne u tych nastolatków tendencje do reagowania w sposób zachowawczy, impulsywny i obronny. Nieuporządkowanie i porywczność (+PN4) powodują zaś, że ich zachowania dla otoczenia są nieprzewidywalne i chaotyczne. Otoczenie nie potrafi udzielić wyalienowanym młodym ludziom właściwego wsparcia i pomocy, dlatego młodzież ta najczęściej jest odrzucona przez rówieśników.

Jednocześnie braki w zakresie zaspokojenia podstawowej potrzeby bezpieczeństwa blokują rozwój potrzeb wyższych, koncentrują życie jednostki wokół troski o zabezpieczenie siebie przed otoczeniem (Uchnast, 1990).

Krzysztof Ostaszewski (2008) w grupie indywidualnych czynników ryzyka zachowań problemowych wymienia tzw. „trudny temperament” odznaczający się agresją, nadpobudliwością i impulsywnością. W świetle teorii temperamentu Jeffreya A. Gray’a (1987, za: Strelau, 2001, s. 159–160) naszym zachowaniem kierują trzy mechanizmy regulujące emocje. Jednym z nich jest tzw. mechanizm BIS – czyli behawioralny układ hamujący warunkujący wrażliwość na sygnały kary.

Wydaje się, że u młodzieży wyalienowanej w dużej mierze dominuje mechanizm hamowania reakcji w sytuacjach problemowych. Wniosek taki uprawomocniają wyniki analizy regresji, w której na całkowity poziom ogólnego wyobcowania wpływały cechy temperamentu z wymiarów Zależność od nagrody (Przywiązanie – ZN3) oraz Unikanie szkody (Lęk społeczny – US3, Pesymizm – US1, Męczliwość i astenia – US4). Wskazują na to również dokonywane przez tę młodzież negatywne atrybucje w sytuacji porażki (Kmieciak-Baran, 2000). Wyniki, jakie uzyskano, pośrednio potwierdzają też badania Anny Jachnis (2000), w których cecha temperamentu – reaktywność emocjonalna – wpływała na podjęcie strategii emocjonalno-unikowego radzenia sobie z sytuacją trudną. Zgodnie z teorią zachowań problemowych Lewina w grupie osobowościowych uwarunkowań tych zachowań znajdują się niska motywacja do osiągnięć, buntowniczość, wysokie zapotrzebowanie na stymulację, skłonność do podejmowania ryzyka (Jaros, Jaros, 2014). Jednocześnie następstwami wyalienowania są: niedostosowanie społeczne, wagarowanie, nadużywanie substancji psychoaktywnych, przestępczość i agresywność, uciekanie w chorobę czy tendencje suicydalne (Tomaszek, Tucholska, 2012; Jastrzębski, Pasiak, 2013). Warto zaznaczyć, że zachowania cechujące się niedostosowaniem społecznym przez niektórych badaczy traktowane są jako normalna reakcja, dzięki której młodzi ludzie doświadczają poczucia mocy (Junik, 2011). Jak zauważają Anna Dzielska i Anna Kowalewska (2014) należy pamiętać o złożonej etiologii źródeł zachowań ryzykownych, które zazwyczaj są spowodowane interakcją czynników indywidualnych, środowiskowych i społecznych. Uzyskane wyniki mogły również wiązać się z tym, że badaną grupą była młodzież w specyficznym wieku rozwojowym, jakim jest adolescencja. Występujące na tym etapie zmiany związane z seksualnym dojrzewaniem organizmu, konflikty wewnętrzne, trudności w realizowaniu potrzeb i dążeń, pobudliwość nerwowa i ambiwalencja uczuć, zmniejszona odporność na sytuacje stresowe, duża podatność na silne napięcie psychiczne oraz trudności w relacjach interpersonalnych sprzyjają zachowaniom trudnym oraz izolowaniu się młodego człowieka od otoczenia (Krawczyk, 2012).

Trzecia hipoteza dotyczyła relacji poczucia alienacji z cechami charakterologicznymi wskazującymi na nieadaptacyjny styl regulowania zachowania.

Wyniki potwierdzają powyższą hipotezę. Deficyty obejmują zdolności do kontrolowania i dostosowania własnego zachowania w celu adaptacji do sytuacji (-S), znaczne trudności odnośnie do planowania celów długoterminowych oraz brak konsekwencji w realizacji działań krótkoterminowych (-S2), małą zaradność (-S3), słabość woli (-S5) oraz brak akceptacji własnych cech fizycznych i psychicznych (-S4). Wyniki wskazują ponadto na niskie wskaźniki skłonności do współpracy (-SW). Zasadność poszukiwania źródeł alienacji w deficytach mechanizmów regulacyjnych potwierdzają wyniki analizy regresji, w której na całkowity poziom ogólnego wyobcowania wpływały cechy z wymiaru Samokierowanie (Odpowiedzialność – S1, Celowość postępowania – S2, Zaradność – S3, Samoakceptacja – S5) oraz Skłonność do współpracy (Tolerancja – SW1, Gotowość do niesienia pomocy – SW3 i Zintegrowane sumienie – SW5). Z jednej strony młodzież ta przejawia silną koncentrację na sobie i własnych potrzebach, całkowicie pomijając wymagania i potrzeby innych. Stanowi to podłoże do izolowania się od otoczenia lub udawania osoby obojętnej i lekceważącej. Z drugiej strony słabość systemu decyzyjnego powoduje, że wyobcowany nastolatek czuje się bezsilny wobec otaczającej rzeczywistości. W percepcji wyalienowanych nastolatków inni postrzegani są jako wrogo nastawieni, wykorzystujący i manipulujący. Jak pisze Krystyna Kmieciak-Baran (1995a), myślenie osób wyalienowanych charakteryzuje się nieprawidłowościami odnośnie do dokonywanych atrybucji, m.in. dotyczących poziomu kontroli nad otaczającą rzeczywistością oraz kształtu i liczby kontaktów społecznych, jakie mają inni ludzie. Negatywna ocena otoczenia nie daje szansy na to, by zaangażować się w bliskie relacje z innymi. W konsekwencji znikoma jest liczba zewnętrznych źródeł wsparcia w sytuacjach trudnych. Powyższe ustalenia są zbieżne z opisanymi przez Krzysztofa Korzeniowskiego (1991b), Andrzeja Jakubika i Ewę Kraszewską (2002) oraz Krystynę Kmieciak-Baran (1995a). Używając terminologii Ericha Fromma (1970), kontakt z otoczeniem takiej jednostki odbywa się przez pryzmat „mieć”, z niezdolnością do „bycia” w bliskich relacjach z drugim człowiekiem. Również dotychczasowe badania są zbieżne z opisanymi powyżej wynikami (McClosky, Schaar, 1965, za: Kmieciak-Baran, 1995a; Kawula, 1999; Jakubik, Kraszewska, 2002; Scher, Stein, 2003; Viana, Rabian, 2008).

Ostatnia hipoteza zakładała większe znaczenie cech charakterologicznych niż temperamentalnych dla predykcji poziomu wyobcowania młodzieży. Hipoteza ta nie została jednak potwierdzona. Wskaźniki temperamentu i charakteru wyjaśniają zbliżony procent wariancji ogólnego poziomu wyalienowania – chociaż warto zauważyć, że w równaniu regresji znalazły się wszystkie wymiary temperamentu i jedynie dwa wymiary charakteru. W ramach analiz statystycznych przeprowadzono również regresję, w której umieszczono jednocześnie wskaźniki temperamentu i charakteru. Łącznie

zmienne te wyjaśniają 54% zmienności w ogólnym poziomie poczucia alienacji. W świetle badań zarówno temperament, jak i charakter okazały się zatem istotnymi zmiennymi w przewidywaniu poziomu wyalienowania młodzieży. Dane, jakie uzyskano, sugerują jednak, że choć temperament stanowi regulator relacji jednostki z otoczeniem społecznym (Strelau, 2006), to jednak sposób ustosunkowania się jednostki do świata i cele/wartości wyznaczające jego konkretne zachowania są już efektem jego cech charakterologicznych. W koncepcji charakteru Williama Sterna (1950, za: Celińska, 2015) zmienna ta stanowi czynne i podmiotowe ustosunkowanie się jednostki do świata, w tym do tego, co on oferuje. Wydaje się, że młodzież wyobcowana ukierunkowuje swoje działania na zabezpieczenie siebie, przy jednoczesnym postrzeganiu świata jako obcego, zagrażającego czy niekonwergentnego z jej wartościami i celami. Zdaniem Sterna taka postawa obecna u jednostki sprawia, że dominują u niej działania obronne, rywalizacyjne i indywidualistyczne (Hreciński, Uchnast, 2012). Jednocześnie w kontekście uzyskanych wyników w genezie alienacji młodzieży kluczowe wydaje się zagadnienie deficytów w zakresie możliwości kontaktowania się nastolatków ze światem innych ludzi. Jak zauważa Stern, jeśli w percepcji człowieka „zewnątrzna” rzeczywistość nie stwarza szansy rozwoju, nie odpowiada rzeczywistości wewnętrznej, zostaje ona uznana za ograniczającą, obojętną czy zagrażającą (Uchnast, 2013; Celińska-Miszczuk, 2015).

Na uzyskane wyniki należy spojrzeć również z perspektywy rozwojowej. Okres późnej adolescencji, w której mają miejsce intensywne zmiany intrapsychiczne, a młody człowiek próbuje rozwiązać kryzys tożsamościowy, często wiąże się z prezentowaniem szeregu zachowań problemowych i buntowniczych (Bakiera, 2009; Brzezińska et al., 2016). Zgodnie z wynikami badania Hanocha Fluma (1994, za: Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016, s. 275) w zależności od statusu tożsamości różny jest poziom społecznych interakcji, z nasileniem potrzeby samotności w sytuacji etapu tożsamości moratoryjnej. Poczucie alienacji i jego konsekwencje w postaci zachowań dewiacyjnych i problemowych muszą być zatem odróżnione od przejściowego zachowania antyspołecznego oraz od typowych dla okresu dojrzewania zachowań, tj. eksperymentowania z rolami i normami czy bezrefleksyjnego naśladowania członków grupy w celu uzyskania ich aprobaty. Dlatego konieczne staje się zaznaczenie raz jeszcze, że stwierdzone u młodzieży wyobcowanej związku między psychobiologicznymi wymiarami temperamentu i charakteru stanowią jedynie czynniki zwiększające prawdopodobieństwo wystąpienia tego zjawiska poprzez interakcję z innymi czynnikami patogennymi.

Współcześnie młodzież dorasta wśród wielu przeobrażeń społecznych i cywilizacyjnych, które z jednej strony stwarzają wiele możliwości rozwoju (tj. nowe technologie informacyjne), z drugiej zaś wiąże się z całkiem

nowymi wymogami i standardami (tj. wykluczenie cyfrowe, cyberbullying, uzależnienie od Internetu). Efektywne funkcjonowanie w świecie wymaga od młodzieży nieustannego przystosowywania się i radzenia sobie z nowymi problemami. Jak piszą Richard Jessor i Schirley Jessor (1977, za: Brzezińska, Appelt, Ziółkowska, 2016, s. 285) zachowania ryzykowne podejmowane przez młodzież mają znaczenie rozwojowe, mogą przynosić nawet korzyści w postaci zaspokojenia potrzeb, ale niosą ze sobą znaczne ryzyko utrwalenia nieprawidłowych wzorców reagowania. Z tego powodu ważne staje się wsparcie udzielane młodemu człowiekowi zarówno przez najbliższe otoczenie, jak i szerszą społeczność (szkolną lub lokalną).

Zreferowane wyniki badań stanowią wstęp do badań nad młodzieżą wyalienowaną podejmowanych nie tylko w celu szczegółowej charakterystyki funkcjonowania osób wyalienowanych, ale również stworzenia optymalnego programu profilaktycznego kształtującego u tych osób poczucie wspólnoty z innymi. Przejściowe konsekwencje wyalienowania mogą bowiem przybrać formę trwałego ustosunkowania się do świata i siebie przejawiającego się w postawie rezygnacji i apatii. W sytuacji wyalienowania formy radzenia sobie z powyższymi stanami najczęściej mają zaś postać zachowań dewiacyjnych, co w dalszej perspektywie może trwale wyłączyć jednostkę z pełnego funkcjonowania w społeczeństwie.

Bibliografia

- Alamoudi, A.I., Al Arfaj, A.W., Almeshari, A.H., Alom, A., Al-Quarini, A.A., Al-Rebh, Q.J., Abdelbary, E. (2018). Effect of Alienation on Academic Achievement Performance of Medical Students of King Faisal University. *The Egyptian Journal of Hospital Medicine*, 72(6), 4712–4714.
- Bakiera, L. (2009). *Czy dorastanie musi być trudne?* Warszawa: Scholar.
- Biegasiewicz, M. (2010). Poczucie alienacji a wsparcie społeczne u nieletnich. *Studia Psychologica UKSW*, 10, 125–152.
- Bobrowski, K., Okulicz-Kozaryn, K. (2008). Czynniki ryzyka, czynniki chroniące i indeksy tych czynników w badaniach nad zachowaniami problemowymi nastolatków. *Alkoholizm i Narkomania*, 2, 173–199.
- Borecka-Biernat, D. (2011). Temperamentalne i rodzinne dyskryminanty unikowego sposobu radzenia sobie młodzieży w trudnych sytuacjach społecznych. *Chowanna*, 2, 301–319.
- Brzezińska, A., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2016). *Psychologia rozwoju człowieka*. Sopot: GWP.
- Calabrese, R.L., Adams, J. (1990). Alienation: A causa of juvenile delinquency. *Adolescence*, 25, 435–440.
- Celińska-Miszczuk, A. (2015). William Stern (1871–1938) – człowiek z charakterem. *Horizonty Psychologii*, 5, 95–113.

- Czerwińska-Jakimiuk, E. (2012). Poczucie alienacji u młodzieży a jego osobowościowe i społeczne korelaty. *Normy, Dewiacje i Kontrola Społeczna*, 13, 357–373.
- Dołęga, Z. (1999). Poczucie samotności a zachowania agresywne uczniów. *Psychologia Wychowawcza*, 2, 146–153.
- Dzielska, A., Kowalewska, A. (2014). Zachowania ryzykowne młodzieży – współczesne podejście do problemu. *Studia BAS*, 2(38), 139–168.
- Fromm, E. (1970). *Ucieczka od wolności*. Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik.
- Gupta, S. (2018). Alienation of male and female adolescents in relation to locus of control. *Bhartiyam International Journal of Education & Research*, 7(2), 122–134.
- Hascher, T., Hagenauer, G. (2010). Alienation from school. *International Journal of Educational Research*, 49, 220–232.
- Hornowska, E. (2003). *Temperamentalne uwarunkowania zachowania: badania z wykorzystaniem kwestionariusza TCI R.C. Cloningera*. Poznań: Boguckie Wydawnictwo Naukowe.
- Hrećniński, P., Uchnast, Z. (2012). Typy charakteru a obraz siebie. *Roczniki Psychologiczne*, 15(4), 95–115.
- Jachnis, A. (2000). Cechy temperamentalne a style radzenia sobie ze stresem. *Studia Psychologica*, 1, 53–68.
- Jakubik, A., Kraszewska, E. (2002). Zespół alienacyjny u mężczyzn uzależnionych od alkoholu. *Alkoholizm i Narkomania*, 15(1), 95–106.
- Jakubik, A., Piaskowska, K. (2000). Osobowość alienacyjna a schizofrenia paranoidalna. *Studia Psychologica*, 1, 69–80.
- Jaros, A.R., Jaros, R. (2014). Czynniki ryzyka i czynniki chroniące związane z zachowaniami problemowymi – przegląd badań przeprowadzonych w Polsce. W: J.E. Kowalska (red.), *Zapobieganie wykluczeniu z systemu edukacji dzieci i młodzieży nieprzystosowanej społecznie. Perspektywa pedagogiczna* (s. 103–115). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Jastrzębski, J., Pasiak, M. (2013). Samoocena i poczucie alienacji jako predyktory jakości życia osób z niepełnosprawnością ruchową. *Journal of Modern Science*, 4(19), 81–105.
- Jones, W.H. (1988). Samotność a zachowania społeczne. *Nowiny Psychologiczne*, 4, 38–58.
- Junik, W. (2011). Wstęp. W: W. Junik (red.), *Resilience. Teoria – badania – praktyka*. (s. 3–5). Warszawa: Parpamedia.
- Jurczyńska, G., Muszyńska-Graca, M., Janosik, E. (2016). Możliwości adaptacyjne młodzieży w wieku dorastania do funkcjonowania społecznego. *Medycyna Środowiskowa*, 19(2), 24–31.
- Kawula, S. (1999). Samotność licealistów. *Wychowanie na co dzień*, 1/2, 14–20.
- Kmieciak-Baran, K. (1995a). *Poczucie alienacji destruktywne i konstruktywne sposoby minimalizacji*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kmieciak-Baran, K. (1995b). *HIV/AIDS: alienacja oraz wsparcie i odrzucenie społeczne*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kmieciak-Baran, K. (2000). *Narzędzia do rozpoznawania zagrożeń społecznych w szkole. Podręcznik*. Gdańsk: Wydawnictwo „Przegląd Oświatowy”.

- Kocayörük, E., Şimşek, Ö.F. (2016). Parental Attachment and Adolescents' Perception of School Alienation: The Mediation Role of Self-Esteem and Adjustment. *The Journal of Psychology*, 150(4), 405–421.
- Kuśpit, M. (2002). Wpływ temperamentu na zaburzenia w zachowaniu dzieci i młodzieży. *Annales UMCS Sectio J*, 15(2), 1–19.
- Korzeniowski, K. (1991a). *Poczucie podmiotowości-alienacji politycznej: uwarunkowania psychospołeczne*. Poznań: Wydawnictwo „Nakom”.
- Korzeniowski, K. (1991b). O psychologicznych przesłankach poczucia podmiotowości-alienacji politycznej. *Przegląd Psychologiczny*, 34(2), 253–270.
- Krawczyk, A. (2012). *Osobowościowe uwarunkowania przewlekłego zmęczenia. Badania empiryczne dzieci chorych i zdrowych*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Maciąg, A. (2017). Obca praca, obce „ja”, obcy bóg – wybrane aspekty teorii alienacji w okresie od XVIII wieku do współczesności. *Społeczeństwo i Edukacja*, 24(1), 91–102.
- Maddi, S.R., Kobasa, S.C., Hoover, M. (1979). An alienation test. *Journal of Humanistic Psychology*, 19, 73–76.
- Maddi, S.R., Hoover, M., Kobasa, S.C. (1982). Alienation and Exploratory Behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42(5), 884–890.
- Miklewska, A., Miklewska, A. (2000). Związek temperamentu z zachowaniami agresywnymi i zagrożeniem uzależnieniem od alkoholu w świetle regulacyjnej teorii temperamentu J. Strelaua: Sprawozdanie z badań. *Przegląd Psychologiczny*, 43, 173–190.
- Newman, B.M., Newman, P.R. (2001). Group Identity and Alienation: Giving The We Its Due. *Journal of Youth and Adolescence*, 30(5), 515–538.
- Niewiadomska, I. (2006). Psychospołeczne uwarunkowania alienacji społecznej byłych więźniów. *Zamojskie Studia i Materiały. Pedagogika*, 2(22), 143–156.
- Ostafińska-Molik, B., Wysocka, E. (2014). Doświadczanie wsparcia społecznego przez młodzież. *Pedagogika społeczna*, 3(53), 83–103.
- Ostaszewski, K. (2008). Czynniki ryzyka i czynniki chroniące w zachowaniach ryzykownych dzieci i młodzieży. W: J. Mazur (red.), *Czynniki chroniące młodzież 15-letnią przed podejmowaniem zachowań ryzykownych* (s. 19–46). Warszawa: Instytut Matki i Dziecka. Zakład Ochrony i Promocji Zdrowia Dzieci i Młodzieży.
- Otto, L.B., Featherman, D.L. (1975). Social structural and psychological antecedents of self-estrangement and powerlessness. *American Sociological Review*, 40, 701–719.
- Pilarska, A., Pilarski, R. (2015). Zasoby odpornościowe i czynniki ryzyka a używanie alkoholu i marihuany w okresie wczesnej dorosłości. *Alkoholizm i Narkomania*, 28, 23–35.
- Piotrowski, P. (2001). Zachowania dewiacyjne i aktywność prospołeczna młodzieży a poczucie alienacji. *Szkoła Specjalna*, 1, 16–27.
- Piotrowski, P., Zajączkowski, K. (1999). Poczucie alienacji chłopców z grupy wysokiego ryzyka. Efektywność oddziaływań profilaktycznych. *Psychologia Wychowawcza*, 5, 428–441.
- Rayce, S.B., Kreiner, S., Damsgaard, M.T., Nielsen, T., Holstein, B.E. (2018). Measurement of alienation among adolescents: Construct validity of three scales on powerless-

- ness, meaninglessness and social isolation. *Journal of Patient-Reported Outcomes*, 2(14), 1–12.
- Reijntjes, A., Kamphuis, J.H., Prinzie, P., Telch, M.J. (2010). Peer victimization and internalizing problems in children: A meta-analysis of longitudinal studies. *Child Abuse & Neglect*, 34, 244–252.
- Rongińska, T., Vodopyanova, N.E. (2016). Poczucie alienacji w zespole wypalenia zawodowego. *Psychologiczne Zeszyty Naukowe*, 2, 145–156.
- Seeman, M. (1959), On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24, 783–791.
- Scher, C.D., Stein, M.B. (2003). Developmental antecedents of anxiety sensitivity. *Journal of Anxiety Disorders*, 17, 253–269.
- Straś-Romanowska, M. (2000). O metodzie jakościowej w kontekście rozważań nad tożsamością psychologii. W: M. Straś-Romanowska (red.), *Metody jakościowe w psychologii współczesnej. Prace Psychologiczne LIII*. 2263 (s. 15–32). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Acta Universitatis Wratislaviensis.
- Strelau, J. (2001). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: PWN.
- Strelau, J. (2006). *Temperament jako regulator zachowania z perspektywy półwiecza badań*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Tomaszek, K. (2007). *Korelaty osobowościowe poczucia alienacji u młodzieży*. Lublin: Archiwum KUL, niepublikowana praca magisterska.
- Tomaszek, K., Tucholska, S. (2012). Psychospołeczne następstwa poczucia alienacji u młodzieży. *Paedagogia Christiana*, 2(30), 163–178.
- Tomaszek, K. (2015). Obraz siebie u młodzieży wyalienowanej. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Sectio J, Paedagogia – Psychologia*, 28(2), 109–121.
- Tomé, G., de Matos, M., Camacho, I., Simões, C., Reis, M., Gomes, P. (2018). Alienation and Health in Adolescents: An Original Evaluation Tool. *Open Access Library Journal*, 5, 1–13.
- Uchnast, Z. (1990). Metoda pomiaru poczucia bezpieczeństwa. W: A. Januszewski, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL*, 5 (s. 95–108). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Uchnast, Z. (2013). Williama Sterna teoria charakteru: inspiracje do empirycznej weryfikacji jej założeń. W: Z. Uchnast (red.), *Charakter. Jakość osobowego działania w podejściu teoretycznym i empirycznym* (s. 11–32). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Viana, A.G., Rabian, B. (2008). Perceived attachment: Relation to anxiety sensitivity, worry, and GAD symptoms. *Behaviour Research and Therapy*, 46, 737–747.
- Woźniak-Krakowian, A., Ortenburger, D. (2003). Poczucie alienacji młodzieży i jej konsekwencje. *Tolerancja*, 10, 273–283.